

ИЗАЗОВИ ДРУШТВЕНЕ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ ПОСТСОЦИЈАЛИСТИЧКЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

*Брацо Ковачевић, Заробљена држава, Бања Лука: Европски дефендологија
центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна,
социолошка и криминолошка истраживања, 2018, 134 стр.*

Књига аутора проф. др Б. Ковачевића, *Заробљена држава*, структурисана је у три дијела: предговор, главни дио (подијељен на 6 поглавља) и литература. Проблема-тизује актуелна друштвена питања на микро и макро нивоу социолошке експертизе, посебно акцентујући кључне проблеме у Босни и Херцеговини (у даљњем тексту – БиХ), чиме се сврстава у ријетке и драгоцјене примјере студија о друштвеним догађањима у БиХ на прелазу из XX у XXI вијек и истраживачких подухвата на плану популаризације вођења дијалога о аспектима трансформације постјугословенских друштава.

У предговору аутор износи главну аргументацију у прилог тези о Босни и Херцеговини као *заробљеној држави*. Та се аргументација темељи на детектовању кључних манифестација аномije (клетократија, корупција, непотизам, организовани политички криминал, облици угрожавања људских права и слобода), које су пратећи елементи процеса пост-социјалистичке трансформације босанско-херцеговачког друштва у демократски облик владавине. У таквом стању опште дезоријентације, усљед одсуства норми и немогућности консолидовања новог система вриједности, постојање резидуа поданичке политичке културе онемо-

гућава потпуни развој супстанцијалних принципа демократије, чиме се развија специфични облик крње демократије.

То је „нелиберална демократија“ за коју је карактеристично постојање неких елемената демократије, али не и либералних вриједности“ (стр. 9). У том контексту истиче да је на дјелу вишепартијски систем, у којем изборну побједу најчешће односи једна партија или коалициони блок, „чија клетократска политичка олигархија остварује своју хегемонију и тиме легитимира своју компрадорску владавину“ (*Исто*). Та се владавина остварује крајње неодговорно још од постратне приватизације, када су *партијске олигархије*, у спрези са *непотистичким партнерима*, извршиле *пљачкашку првобитну акумулацију капитала* односно присвајање друштвене својине на *дивљачки, балкански начин*. У посљедицама које је таква приватизација имала на непривилеговане друштвене слојеве (незапослене, сиромашне, егзистенцијално угрожене и сл.) и за стварање неповољног друштвеног амбијента за нормалан живот и рад, Ковачевић препознаје узроке неких негативних демографских трендова у доба глобализације, која интензивира покретљивост широм свијета, какви су масовне емиграције младих из БиХ, те

пораст удјела старијег становништва у укупној популацији. И док мапира вишегодишње, кумулиране проблеме који правремено нису системски рјешавани, а разлог су масовне емиграције, Ковачевић као један од главних узрока таквог стања опет подвлачи неодговорност владајућих елита за недоношење стратешких мјера на државном и ентитетском нивоу БиХ ради заустављања одлива (младог) становништва. Тиме индиректно указује на одсуство социјалне контроле (дерегулација) над овим стратешким питањем, а које тако постаје индикатор друштвене неравнотеже тј. нестабилности. Овим увидом аутор апострофира питање о положају омладине у друштву и самој будућности овог друштва.

За супсумирање цјелокупног стања ствари у БиХ, аутор користи термин *прелегитимитет*, којим означава „транзициони процес успостављања новог типа легитимитета, оног којим се замјењује претходни облик“; то је „најопаснија ситуација у којој се може наћи неки поредак“ (стр. 12). Стога, комбинација реалне неспособности политичких партија у рјешавању озбиљнијих друштвених проблема и опортунизма у политици нарушава постојеће и онемогућава даљње развијање повјерења грађана у партије и демократију уопште, што се неповољно одржава на грађански активизам (апатија, летаргија), па тако и развој цивилног друштва. Такво стање *политички олигарси*, како аутор истиче, настоје одржати опробним и ефикасним средствима манипулације јавним мњењем и бирачким тијелом (национализам), у служби стварања и одржавања вјештачких подјела по принципу „Ми/Они“ и заташкавања властите ограничености у суочавању с друштвеним (не)приликама. Уколико се овоме

дода чињеница да овакви подухвати имају оправдање у капиталистичком систему подстрекивања конкуренције, утолико јаснија постаје слика међуљудске солидарности у босанскохерцеговачком друштву данас, која се на све начине, као кохезивни фактор, настоји осујетити зарад реализације партикуларних политичких интереса и злоупотребе социјалног капитала (познанства, сроднички односи, идентификовање према сличности). Тако ово друштво прави корак уназад са *органске солидарности* (Диркем), као напреднијег облика из индустријског периода социјализма, на *механичку солидарност*, карактеристичну за преиндустријске облике организације рада и међуљудских односа. То све даје повода политичким елитама за симулирање конфликта ради стварања перцепције о тобожњој подијељености друштва политичким партијама, што је све добра увертира за наступајуће доба *постдемократије* (Колин Крауч) – политичке ентропије демократије.

У првом поглављу, *Глобализација социјалних неједнакости*, аутор подједнако истиче како заслуге глобализације – за стварање свјетске међузависности и интеграције друштава, држава и појединаца у једну цјелину – тако и негативне појаве до којих доводи, усљед неолибералне економске оријентисаности на *екстериторијализацију корпоративног капитала* с циљем стварања већег профита и обезбјеђивања јефтине радне снаге и ресурса, а што само производи друштвене неједнакости на глобалном и локалном нивоу – „неолиберална економија једна доноси богатство, а другима биједу и сиромаштво“ (стр. 17).

Друго поглавље, *Неједнакости у Босни и Херцеговини*, садржи елаборацију посљедица глобализације, које се најбоље

очитују кроз сиромаштво, депривацију, те социјалну искљученост (ексклузија), којом се маргинализованим појединцима и друштвеним групама онемогућава и доводи у питање учешће у друштву управо због сиромаштва, дефицита потребних знања и шанси за образовање и цјеловитно учење, те дискриминације. Тако се услед приватизације, као једне од мјера неолибералних финансијских институција, врши снажан притисак на породице, па повећана незапосленост њихових чланова генерише потребу за миграцијом. Групе које се налазе у нарочитом ризику од ових непожељних друштвених појава јесу: старије особе, дјеца, млади, жене, особе са инвалидитетом, Роми, мањински повратници и сл. Овоме у прилог свједоче подаци Свјетске банке из 2016. године, према којима се БиХ налази међу десет најсиромашнијих земаља у Европи. Ковачевић овом обесхрабрујућем егзистенцијалном амбијенту (*социјално буре барута*) још додаје и недостатак инвестиција, као и пријекто потребног запошљавања. С друге стране, друштвено раслојавање, као посљедица глобализације, у БиХ се показује и кроз богатство мањинског дијела популације, чији имовински картони биљеже имовину у милионској вриједности. Тако се и на локалном нивоу социјалне разлике (с једне стране пад животног стандарда, а с друге луксузан живот) успостављају на релацији екстремно богатих и екстремно сиромашних, тј. људи, сувишних услед немогућности репродуковања система (*демографски вишак*). У прилог тврдњи наводе се подаци из 2017. године о узастопном порасту увоза луксузних аутомобила и осталих луксузних роба (племенити метали, драго камење, бисери и сл.). Све то условљава савремене миграције (незапослених и

запослених), посебно образованих особа (*одлив мозга*) из БиХ, коју је од краја рата напустило преко 150.000 младих, а у посљедње три године иселило се преко 70.000 особа. Поврх свега, Ковачевић указује на фрапантне чињенице о буџетски планираним приходима од одрицања држављанства, што је нови тренд, којим је у посљедње 3 деценије избрисано више од 50.000 особа из регистра држављана БиХ. Тако је БиХ на основу ставке о буџетском приходовању и заради од одрицања држављанства, постала јединствен случај не само у региону већ и у Европи.

Све су то показатељи аномичног друштвеног стања, у којем норме и вриједности немају ауторитет, функционалну моћ регулисања и усмјеравања индивидуалних и групних понашања, а што је, како аутор у трећем поглављу књиге (*Аномија и клептократија*) наводи, многе животе у БиХ одвело у *аномично самоубиство*.

О коликом се степену друштвене дерегулације, а отуда и кризе политике ради најбоље потврђује запажње да је на дјелу својеврстан облик политичке клептократије, која рефлектује своје конститутивне елементе – „политичке олигархије не користе институције политичког система за остварење етичког идеала правде и правичности, већ искључиво за остварење сопствених егоистичних економских, финансијских и других интереса“ (стр. 56).

Те су политичке олигархије, како се у четвртном поглављу (*Компрадорска политичка олигархија*) истиче, простор БиХ претвориле у своје ексклузивне *етнолатифундије* у којима „етноклептократије безобзирно остварују своје интересе у складу са ставом Луја XIV: „држава то сам ја!“ (стр. 62). О томе колико је политика проблем БиХ свједоче и изјаве министра безбједности у Савјету

министара БиХ о утицају криминалне политике на енормно богаћење од народа отуђених политичара, а које аутор сматра вјеродостојим одразом искривљеног облика власти односно неодговорног вођења политике у условима непостојања владавине права и правне државе. Зато оцјењује да је најпогоднији назив за овај друштвени слој: *псеудоелите* – *компрадори*, чија се улога односи на убјеђивање грађана да је најбољи вид модернизације продаја националних ресурса странцима. *Компрадорска псеудоелита* своју доминацију остварује и легитимише спровођењем *хегемоније* (Грамши), засноване на семантичком терору (терору поруке) односно манипулацији. Отуда аутор и неке актуелне теме (права ЛГБТ групација, легализација марихуане и сл.) поставља у контекст анестетизирања критичке мисли и одвлачења пажње са горућих егзистенцијалних проблема (социјална неправда и неједнакости, незапосленост, сиромаштво, пријетње ратом и сл.), али и борбе против традиционалних образаца понашања.

У петом поглављу, које носи назив *Задуженост, нерационална потрошња и расипништво*, Ковачевић говори о задужености БиХ, као једном од централних проблема, али и о другим негативним појавама, које су резултат *активне неактивности* и самовоље политичких олигархија, које не поштују ниједан облик одговорности (кривичне, материјалне, политичке и етичке). Аутор износи конкретне податке Министарства финансија и трезора БиХ према којима је БиХ с јануаром 2018. године задужена у нивоу од 17 милијарди КМ кредита, а континуирано расте и јавни дуг по становнику, у износу од 3.424 КМ, а када се том дугу дода и приватни, онда је сваки становник БиХ задужен 5.712 КМ. Кредити су

већином потрошачки, што указује на то да и држава и грађани преживљавају од посуђеног новца. Поред тога, није занемарљив ни проблем *инвестиција*, за које експерти тврде да су у условима задужености економски и социјално штетне, али да „лошим владама“ служе за одржавање на власти. Такође, ту су и проблеми *пореза и опорезивања*. Због недостатка новца за отплату кредита из тзв. реалне производње, држава повећава порезе. Немогућност враћања кредита доводи до њиховог константног репрограмирања и подизања нових кредита, чиме се отвара пут за улазак у „дужничко ропство“. Уопште, у условима неолибералне економије додатно се опорезују сиромашни, а опорезовано се на различите начине дистрибуише богатима. Ковачевић упозорава и на проблем *неодговорне потрошње* буџетских и других јавних средстава односно на нерационалну потрошњу буџетских средстава посебно на службене аутомобиле политичара и функционера, а скреће пажњу и на неконтролисану хипертрофију именована савјетника на разним нивоима власти. Истиче примјер реакције јавног мњења када је покрет младих и високообразованих *Рестарт Српска 2017.* организовао уличне протесте и потписивање петиције с циљем подизања грађанске свијести о недоличном понашању у ситуацији када се школе затварају или раде у неодговарајућим условима, многи зависе од obroка јавне кухиње, породице живе у безусловним колективним центрима, а енорман је број незапослених и сиромашних, те оних који одлазе из државе.

Шесто поглавље, *Корупција и организовани политички криминал*, односи се на анализу заступљености корупције, која котира високо у односу на свјетске размјере, судећи по извјештају Индек-

са перцепције корупције, а директно је повезана са *политичким криминалом* – „појаве угрожавања или спречавања слободе и права грађана, непоштовања и кршења међународних прописа, декларација и конвенција које су општеважеће за све земље; намјерно изазивање немира, сукоба и ратова ради остваривања различитих интереса; које доприносе личној користи политичара, и доводе до нарушавања државних и националних интереса“ (стр. 94). Аутор износи податке Централне изборне комисије, која је објавила финансијски извјештај политичких странака за 2015. годину, а из којег је видљиво да је већина политичких странака кршила Закон о финансирању странака. У контексту корумпираности, Ковачевић спомиње и систем међународне помоћи (*донаторска средства*) од 1992. до 2000. године, а за коју се процјењује да је само дјелимично (40 – 50%) ушла у БиХ, док је остатак претежно остајао у земљама донаторима. Корупција и политички криминал спроводе се и путем *партијског запошљавања*. У недостатку стварне тржишне привреде, политичке партије на власти и фирме под њиховом контролом постају бирои за запошљавање, главни послодавци, јер између запошљавања и изборног гласања, како аутор тврди, постоји директна веза, што ствара стратешку неравноправност оних који не припадају истима. Поврх свега, политичке партије организоване су као *мафијашки картели*, па тако би повлачење главнога са функције (*дон или кум*) значило урушавање читавог картела.

Узевши у обзир сву претходно претходно прочену аргументацију, Ковачевић БиХ описује као *заробљену државу*, првенствено због повезаности са организованим криминалом и корупцијом, али и

због „постојања међусобне нетрпељивости политичких етнобирокуратија, али и народа“ (стр. 100). То се свакако негативно одражава на спољнополитички статус БиХ, посебно у погледу ратне прошлости, мирнодопских конфликта, интерних социо-економских проблема, политичких тензија и нестабилности. С обзиром на то, јасни су разлози немогућности издвајања на ниво цивилизацијског развоја и испуњавања услова за евроинтеграције и улазак у ЕУ. Отежавајућа околност јесте и чињеница да се БиХ, према свим компаративним параметрима и релевантним подацима, налази међу најслабијим државама у региону, такозваним – *распадајућим* или *пропадајућим*, које „не успијевају успоставити добар друштвени поредак и друштвено благостање, те постају уточиштем ширења тероризма, криминала, корупције“ (стр. 111).

На основу свега реченог, могуће је закључити да заробљености БиХ доприносе компрадорске политичке олигархије, клептократија, непотизам, политичке праксе угрожавања људских права и слобода, расипништво, унутардруштвени конфликти, повезаност са организованим криминалом, корупцијом и тероризмом. Као једна од препрека остваривања културног и политичког аспекта демократије у БиХ, јавља се концентрисање моћи у рукама неколицине појединаца, што је у директној супротности са демократским принципом дисперзије моћи у институцијама, које треба да осигурају повољне друштвене услове за равноправан положај свих чланова друштва, обезбјеђивањем културних добара (материјалних и нематеријалних) за развој и благостање, те заштиту достојанства личности појединаца.

БиХ је заробљена држава и с обзиром

на континуитет вођења политике више ради пуког вршења власт него ради старања о друштвеним проблемима, будући да примарно није оријентисана на обезбјеђивање друштвеног развоја и његово усмјеравање у правцу друштвеног прогреса – побољшања положаја и живота појединаца, веће еманципације друштва и човјека, односно проширења људских и грађанских права. Дакле, политика у БиХ води се у интересу неколицине богатих, а не у интересу свих грађана, јер се не схвата као позив (*живјети за политику* – М. Вебер) већ као средство обезбјеђивања егзистенције (*живјети од политике* – М. Вебер).

Посљедње странице књиге резервисане су за преглед релевантне рецентне литературе, а темом књиге настојао се приближити одговор на истраживачко питање шта је то *заробљена држава* односно каква је БиХ почетком XXI вијека. Ријеч је о књизи која нуди исцрпну теоријску анализу из социолошке перспективе, с адекватним

примјерима у циљу приближавања идеје, изложене у теоријском дискурсу. Поред тога, књигом су уједињена ауторова вишегодишња истраживачка и практична искуства у социолошком проучавању друштвених феномена (посебно облика социјалне патологије). Фонд досадашњих знања, изложених кроз теоријску дескрипцију, обогаћен је и прегледом релевантних индикатора тј. статистичких података. Књигом се, у популарнонаучном стилу, нуди објашњење актуелних феномена, па је погодна и препоручљива како за студенте тако и за ширу читалачку публику. Коначно, графичко рјешење књиге добро је осмишљено, с истакнутим насловима и поднасловима, те најважнијим појмовима. И док би најзахтјевнији међу читаоцима могли упутити примједбу на рачун изостанка индекса појмова, они најпроницљивији међу њима прије ће препознати значај немалог уложеног напора и критичке оштрине у концептуализацији савремене верзије капитализма.

Душанка Слијепчевић
Факултет политичких наука
Универзитет у Бањој Луци